

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Педагогічний факультет

Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Дипломна робота магістра

з теми: **«Мовленнєвий розвиток дошкільників засобами
комунікативних ситуацій»**

Виконала: студентка II курсу магістратури
спеціальності 012 Дошкільна освіта
Курило Ірина Ігорівна

Керівник :
Федорчук В.В., кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри педагогіки та
управління навчальним закладом

Рецензент :
Третяк Н.В., кандидат філологічних наук,
доцент, доцент кафедри теорії та методик
початкової освіти

Кам'янець-Подільський – 2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	7
1.1. Діалогічне мовлення як психолого-педагогічна проблема	7
1.2. Психолінгвістичні механізми мовленнєвого спілкування та умови розвитку діалогічного мовлення дітей дошкільного віку.....	16
РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ СИТУАЦІЙ У ПРАКТИЦІ РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	32
2.1. Особливості діалогічного мовлення дітей дошкільного віку.....	32
2.2. Розвиток діалогічного мовлення дошкільників засобами комунікативно-мовленнєвих ситуацій.....	44
2.3. Результативність експериментальної методики.....	74
ВИСНОВКИ	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	88
ДОДАТКИ	94

ВСТУП

Фундаментальні зміни, що відсуваються в сучасному освітньо-культурному просторі, нова соціокультурна ситуація, суспільні запити і потреби передбачають утвердження пріоритету дошкільної освіти, формування в суспільстві розуміння ранніх етапів життя людини як найвідповідальнішого періоду становлення особистості.

Низка законодавчих актів і постанов у галузі освіти щодо дошкільного дитинства (Закони України «Про дошкільну освіту», «Про соціальну роботу з дітьми і молоддю», «Про охорону дитинства», Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Базовий компонент дошкільної освіти) наголошують на повноцінному розвитку дитини, формуванні в дошкільному дитинстві особистісно-значущих умінь і здатностей та набуття освітніх компетенцій (соціальної, комунікативної, інформативної, когнітивної тощо). Виконання цього завдання покладається на дошкільний навчальний заклад, оскільки саме тут значною мірою відбувається формування соціально-комунікативної компетенції у дошкільників, чому особливо сприяє ігрова діяльність, адже досвід, який дитина набуває у грі, вона поступово застосовує у своєму житті.

Діалог активно досліджували та досліджують науковці у філософському (М. Бахтін, В. Біблер, М. Бубер та ін.), лінгвістичному (Н. Арутюнова, Т. Винокур, Л. Щерба, Л. Якубинський та ін.), нейрофізіологічному (Н. Бехтерева, Є. Бойко, О. Лурія та ін.), психологічному та психолінгвістичному (Л. Виготський, І. Горелов, М. Жинкін, І. Зимня, Л. Калмикова, С. Лебединський, О. Леонт'єв, Т. Піроженко, К. Сєдов, Т. Ушакова, С. Цейтлін, О. Шахнарович, Н. Юр'єва та ін.), лінгвосоціо-психологічному (Т. Дридзе, І. Зимня та ін.), лінгводидактичному (А. Арушанова, А. Богуш, А. Бородич, Н. Гавриш, В. Захарченко, К. Крутій, Г. Леушина, Н. Луцан, В. Любашина,

С. Хаджирадева, О. Ушакова, Г. Чулкова та ін.) аспектах.

Незважаючи на наявність значної кількості психолого-педагогічної й науково-методичної літератури з навчання діалогічного мовлення дітей дошкільного віку розкрито не в повній мірі, що зумовлює нагальну потребу в дослідженні особливостей становлення діалогу дітей дошкільного віку, розроблення науково обґрунтованої системи розвитку діалогічного мовлення.

Аналіз стану роботи сучасних дошкільних навчальних закладів з навчання діалогічного мовлення дошкільників засвідчив наявність активної стихійної мовленнєвої практики дітей, але в ситуації організованої навчально-мовленнєвої діяльності, на жаль, продовжує домінувати монолог вихователя.

Водночас у практиці дошкільної освіти наявна суперечність між формуванням комунікативно-мовленнєвої компетенції на етапі дошкільного дитинства, визначеною Базовим компонентом дошкільної освіти, та відсутністю науково-методичних розробок системи педагогічного супроводу формування такої компетенції у дітей дошкільного віку.

Актуальність окресленої проблеми, недостатня її розробка педагогічною та методичною наукою, нагальна потреба педагогічної практики зумовили необхідність дослідження теми «Розвиток діалогічного мовлення дітей дошкільного віку засобами мовленнєвих ситуацій».

Об'єктом дослідження є процес навчання мови та мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – методика створення на заняттях та в повсякденному житті комунікативно-мовленнєвих ситуацій, у процесі яких формуватимуться мовленнєві вміння дітей дошкільного віку.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати необхідність використання в мовленнєвому розвитку дітей комунікативно-мовленнєвих ситуацій та розробити дидактичний матеріал для створення комунікативно-мовленнєвих ситуацій, які можуть використовуватися в практичній

діяльності вихователя закладу дошкільної освіти.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що навчання діалогічного мовлення дітей дошкільного віку буде результативним, якщо впровадити в комунікативно-мовленнєву діяльність методiku, основним засобом якої є комунікативно-мовленнєві ситуації.

Досягнення мети дослідження передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) вивчити висвітлення проблеми в науково-методичній літературі та практиці дошкільної освіти;
- 2) визначити коло мовленнєвих умінь, у формуванні яких найбільш доречними будуть комунікативно-мовленнєві ситуації;
- 3) дібрати дидактичний матеріал для комунікативно-мовленнєвих ситуацій та описати методiku їх використання.

У процесі дослідження використовувалися такі **методи дослідження**:

Теоретичні – термінологічний аналіз (для уточнення понятійного поля дослідження); контент-аналіз психологічної, педагогічної, лінгвістичної та методичної літератури з проблеми навчання діалогічного мовлення дошкільників; аналіз навчально-методичного забезпечення процесу навчання діалогічного мовлення дошкільників; проектування;

емпіричні – діагностичні (узагальнення досвіду роботи вихователів для вивчення стану роботи закладу дошкільної освіти з розвитку діалогічного мовлення дошкільників; індивідуальні завдання, мовленнєві ситуації, опитування, інсценівки з метою визначення рівня розвитку діалогічного мовлення дошкільників); педагогічний експеримент; методи математичної статистики.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалась з дітьми середньої групи впродовж 2018-2019 н.р. на базі закладу дошкільної освіти ясла-садка №19 м.Червоноград.

Практичне значення здобутих результатів полягає в тому, що розроблено дидактичний матеріал для створення комунікативно-мовленнєвих

ситуацій, які можуть використовуватися в практичній діяльності вихователя закладу дошкільної освіти.

Матеріали дослідження можуть застосовуватися вихователями закладу дошкільної освіти та студентами закладів вищої освіти в процесі вивчення дисциплін «Дошкільна лінгводидактика», «Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей», «Сучасні технології викладання фахових методик дошкільної освіти у вищій школі», «Методичне керівництво роботою з формування мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку», при написанні випускових кваліфікаційних робіт, при роботі з батьками у процесі розвитку діалогічного мовлення дітей у сім'ї тощо.

Апробація результатів та публікації.

Матеріали дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та методик дошкільної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Зміст роботи було оприлюднено в ході наукових зібрань: щорічних звітних наукових конференцій студентів і магістрантів (2018-2019 рр.). Окремі положення й висновки дослідження викладено в науковій статті: Розвиток діалогічного мовлення дітей дошкільного віку в умовах наступності (Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Від творчого педагога до творчої дитини : гармонія партнерської взаємодії» // Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра теорії та методик дошкільної освіти, управління освіти і науки Кам'янець-Подільської міської ради [відпов. секр. І.Л. Пукас]. - Київ : «Центр учбової літератури», 2019. – 443 с. – С. 200-207).

Структура і обсяг. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

Нами представлено розв'язання проблеми навчання діалогічного мовлення дітей дошкільного віку в комунікативно-мовленнєвій діяльності на основі застосування розробленої методики.

Дослідження теорії та практики навчання діалогічного мовлення за філософсько-етичним, соціально-комунікативним, лінгвістичним, психологічним та лінгводидактичним напрямками з позицій системного, діяльнісного, суб'єктного, комплексного підходів дав змогу оцінити складність і багатоаспектність цієї проблеми, яка становить предмет інтересу багатьох наук.

Теоретичний аналіз ключових понять у контексті вивчення широкого понятійного поля дав змогу засвідчити множинність підходів до їх розуміння та уточнити їхню сутність стосовно дошкільного віку. Так, під поняттям *діалог* ми розуміємо процес двостороннього спілкування в конкретній ситуації буття, у якій кожен з учасників поперемінно виконує роль мовця й слухача; *діалогічне мовлення* – форму мовлення з безпосереднім обміном висловлюваннями між двома або кількома особами за умови стислості висловлювання, широкого використання невербальних засобів спілкування (міміка, жести), інтонації; *діалогічні вміння* стосовно дітей дошкільного віку розуміємо як такі, що забезпечують взаємодію між дітьми та дорослими, участь малюків у розмові, наявність умінь підтримувати й завершувати її, доречно використовуючи формули мовленнєвого етикету.

На основі аналізу наукових робіт та узагальнення досвіду закладу дошкільної освіти з організації навчання діалогічного мовлення, аналізу програмних документів з дошкільної освіти, планів навчально-виховної роботи, вивчення педагогічної документації, перегляду занять та анкетування вихователів з питань розвитку діалогічного мовлення дітей було доведено надзвичайну важливість формування діалогічних умінь дошкільників як основи розвитку зв'язного мовлення загалом. Водночас засвідчено

відсутність цілеспрямованої системної роботи з навчання діалогу з поступовим ускладненням або повторенням програмного змісту, взаємозв'язку роботи на заняттях і в розвивальному середовищі групи; зведення її переважно до прищеплювання малюкам окремих комунікативно-мовленнєвих навичок, одноманітність лінгводидактичних засобів щодо вирішення цього завдання.

На основі розробленого критерію – *комунікативно-мовленнєвого* (вміння говорити виразно, висловлюватися логічно, зв'язно, в нормальному темпі, використовувати різноманітні типи мовленнєвих висловлювань, мовленнєві засоби та еталони) – схарактеризовано рівні сформованості діалогічного мовлення дітей дошкільного віку в комунікативно-мовленнєвій діяльності (високий, достатній, базовий і початковий).

Оптимальність процесу навчання дошкільників діалогічного мовлення забезпечувалася поетапною реалізацією розробленої методики – від пропедевтичного, репродуктивного до комунікативно-діяльнісного етапів, що забезпечувало поступовий перехід від відтворення дітьми окремих реплік, простих діалогів літературних героїв до самостійної їх побудови в комунікативно-мовленнєвих ситуаціях за змістом використовуваних текстів.

Ефективність упровадження методики забезпечувалася реалізацією сукупності педагогічних умов: створення комунікативно-мовленнєвого середовища, що стимулює розгортання діалогічної взаємодії дітей у різних формах мовленнєвої діяльності; формування в дошкільників діалогічних умінь на основі текстів.

Проведене за результатами упровадження розробленої методики навчання діалогічного мовлення дошкільників контрольне обстеження засвідчило позитивну динаміку в оволодінні діалогічним мовленням дітей експериментальної групи. Так, на контрольному етапі експерименту високого рівня сформованості діалогічного мовлення досягли 17,9 % опитаних порівняно з 7,2 % – на констатувальному етапі, достатнього – 42,8 % дітей ЕГ

(було 13,1 %). Базовий рівень виявлено в 25 % респондентів (було 32,1 %), початковий - зафіксовано в 14,3 % дітей з експериментальної групи (було 47,6 %). Отже, гіпотеза дослідження щодо ефективності методики навчання діалогічного мовлення дітей дошкільного віку була підтверджена.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Перспективними напрямками можна вважати вивчення наступності й перспективності навчання діалогічного мовлення на різних етапах дошкільного дитинства в різноманітних видах діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва : Советская энциклопедия, 1969. 606 с.
2. Ахутина Т. В. Порождение речи. Нейролингвистический анализ синтеза. Москва : МГУ, 1989. 214 с.
3. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі” / [наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко]. Київ : Світич, 2008. 430 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богущ. Київ: Видавництво ДВ, 2012. 26 с.
5. Батаршев А. В. Диагностика способности к общению. СПб. : Питер, 2006. 176 с.
6. Бахтин М. М. К методологии гуманитарных наук // Человек в мире слова. Москва : Искусство, 1995. 195 с.
7. Бехтерева Н. П. Магия мозга и лабиринты жизни. 2-е изд., переработанное и дополненное. Москва – Санкт-Петербург. : Аст ; Сова, 2007. 349 с.
8. Богущ А.М., Гавриш Н. В. , Котик Т. М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Київ : Видавничий Дім „Слово”, 2006. 304 с.
9. Богущ А. М., Березовська Л. І. Творче самовираження дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності : Монографія. Одеса : М.П. Черкасов, 2008. 203 с.
10. Богущ А. М., Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи. Навчально-методичний посібник. Київ : Видавничий Дім „Слово”, 2008. 256 с.
11. Бубер М. Два образа веры. Москва : Республика, 1995. 464 с.
12. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий. Варианты речевого поведения. Москва : Либроком, 2009. 178 с.
13. Выготский Л. С. Мышление и речь. Москва : Издательство „Лабиринт”, 1999. 352 с.

14. Выготский Л. С. Психология. Москва : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. 1008 с.
15. Гавриш Н. В. Художне слово і дитяче мовлення. Київ : Редакції загальнопедагогічних газет, 2005. 128 с.
16. Гавриш Н. В. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят. Навчально-методичний посібник. Київ : Видавничий дім „Шкільний світ”: Видавець Л.Галіцина, 2006. 119 с.
17. Глозман Ж. М., Потанина А. Ю., Соболева А. Е. Нейропсихологическая диагностика дошкольников. СПб. : Питер, 2008. 233 с.
18. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
19. Грамота. Література і мовлення / [Ред.-уклад. О. Г. Жукова]. Харків : Вид-во „Ранок”, 2009. 112 с.
20. Гуревич П. С. Философская антропология. Москва : Знание, 1997. 300 с.
21. Дитина. Програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років. Київ : „Освіта”, 1993. 270 с.
22. Дитина в дошкільні роки : комплексна додаткова освітня програма / автор. колектив ; наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ „ЛПС” ЛТД, 2016. 160 с.
23. Дитина : Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В.О. Огнев'юк ; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Вілоskalенко [таін.] ; наук.ред.: Г. В. Беленька, М. А. Машовець ; Мін. осв. і науки України, Київ, ун-т ім. Б. Ірінченка. Київ : Київ, ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
24. Думка А. Стратегии коммуникации. Москва : Эксмо. 2011. 416 с.
25. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности. Москва : МПСИ, Воронеж: Изд-во НПО МОДЕК, 2001. 432 с.
26. Ильяшенко М. В. Развитие культуры речи дошкольников // Педагогика творчества: развитие языковых и творческих способностей дошкольников. Москва : Институт развития дошкольного образования РАО, 2007. 208 с.
27. Казаковская В. В. Вопросы-ответные единства в диалоге „взрослый -

ребенок” / Отв. ред. А. В. Бондарко, М. Д. Воейкова. Санкт-Петербург., Наука, 2006. 456 с.

28. Калмикова Л. О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : НМЦВО, 2003. 299 с.

29. Калмикова Л. О. Психологія формування мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку : монографія. Київ : Фенікс, 2008. 497 с.

30. Когут М. В. Принципи розвитку мовлення та навчання дітей дошкільного віку рідної мови: [Методи розвитку діалогічного мовлення. Добірка конспектів занять та мовленнєвих ігор для дітей дошкільного віку] // Бібліотечка вихователя дитячого садка. 2006. Січень (№ 1/2). С. 1-22.

31. Копилова О. П. Використання символів у роботі з дошкільниками. Середня група. / О. П. Копилова, В. М. Ткаченко. Харків : „Ранок”, 2009. 112 с.

32. Крутій К. Л. Теорія і практика формування граматично правильного мовлення в дітей дошкільного віку : автореф. дис ... д-ра пед. наук: 13.00.02. Київ, 2005. 44 с.

33. Крутій К. Л., Письменна Л. М., Щербань Л. І. Конспекти занять із навчання української мови і розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку. Запоріжжя : ТОВ „Ліпс” ЛТД, 2006. 192 с.

34. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность. Москва : Просвещение, 1969. 214 с.

35. Леонтьев А. А. Психология общения. Москва : Смысл, 1999. 365 с.

36. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. Москва : Смысл, 2003. 287 с.

37. Леушина А. М. Развитие связной речи у дошкольников. Ленинград, 1941. 223 с.

38. Лингводидактический энциклопедический словарь / под редю А. Н. Щукина. Москва : Астрель: АСТ: Хранитель, 2007. 746 с.

39. Літературознавчий словник-довідник / автори Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. Київ : ВЦ „Академія”, 1997. 752 с.

40. Лопатіна Г. О. Діалогічне мовлення молодшого дошкільника: гендерні

особливості // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки, 2011. № 20. С. 206-213.

41. Лопатіна Г. О. Етапи формування діалогічного мовлення // Зб. наук. праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2010. № 3. С. 156-160.

42. Лопатіна Г. О., Гавриш Н.М. Пізнавальні діалоги з дошкільниками // Вихователь-методист дошкільного закладу. 2009. № 2. С. 46-52.

43. Лурия А. Р. Психологическое строение речевой деятельности // Основы нейропсихологии. Москва : МГУ, 1973. С. 93-127.

44. Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дітей дошкільного віку. Одеса : ПНЦ АПН України: СВД М. П. Черкасов, 2005. 320 с.

45. Луцан Н. І. Теорія і практика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку в мовленнєво-ігровій діяльності : дис ... д-ра пед. наук: 13.00.02. Одеса, 2006. 473 с.

46. Малетина Н. С. Развитие речевого общения дошкольников: монография. Нижневартонск, 2005. 192 с.

47. Микадзе Ю. В. Нейропсихология детского возраста. СПб. : Питер, 2008. 288 с.

48. Новий тлумачний словник української мови / Укл. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ : Аконтіт, 1998. Т. 1. 910 с.; Т. 2 С.382; Т. 3. С. 208-340.

49. Норман Б. Ю. Грамматика говорящего. СПб. : СПУ, 1994. 228 с.

50. Одоевский В. Ф. Сказки / С. И. Ожегов. Москва : Эксмо, 2006. 128 с.

51. Опаріна С. Продуктивна чи непродуктивна? (Полілог як метод активного навчання) // Дитячий садок. 2007. Березень (Чис. 9). С. 5.

52. Палихата Е. Я. Система навчання українського усного діалогічного мовлення учнів основної школи: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.02. Київ, 2005. 36 с.

53. Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. Москва : Русский язык, 1989. 276 с.

54. Пиаже Ж. Психология интеллекта. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 79 с.

55. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка. Санкт-Петербург : СОЮЗ, 1999. С. 39-49.
56. Пиз А., Гарнер А. Язык розговора. Москва : Эксмо, 2009. 224 с.
57. Піроженко Т. О. Розвиток комунікативно-мовленнєвих здібностей дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 „педагогічна та вікова психологія”. Київ., 1995. 26 с.
58. Програма виховання і навчання в дитячому садку / под ред. М. А. Васильєвої. Москва : Просвещение. 1985. 192 с.
59. Програма розвитку дитини дошкільного віку “Українське дошкілля” / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. Тернопіль : Мандрівець, 2012. 264 с.
60. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). У 2 ч. Ч. II. Від трьох до шести (семи) років / Аксьонова О. П., Аніщук А. М., Артемова Л. В. [та ін.] ; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. 452 с
61. Психология грамматики / Под ред. А. А. Леонтьева и Т. В. Рябовой. Москва : МГУ, 1968. 260 с.
62. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 720 с.
63. Рузская А. Г. Особенности начального этапа общения с незнакомым взрослым у дошкольников // Развитие общения у дошкольников. Москва : Педагогика, 1974. –С. 25-43.
64. Сахарчук Л. І. Методологія комунікативних досліджень. Київ : КНУ, 2006. 214 с.
65. Седов К. Ф. Нейропсихолінгвістика. Москва : Лабиринт, 2007. 224 с.
66. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля. Київ , 2006. 716 с.
67. Сорокин Ю. А., Тарасов Е. Ф., Шахнарович А. М. Теоретические и прикладные проблемы речевого общения / отв. ред. А. А. Леонтьев. Москва : Либроком, 2009. 328 с.
68. Українське дошкілля: програма виховання дітей в дитячому садку. /

Г. П. Соколовська, Н. М. Міськів, О. І. Білан, Н. І. Романюк, Г. І. Недочитана, та ін. В II ч. Ч.І. Львів, 2010. 92 с.

68. Формановская Н. М. Русский речевой этикет: нормативный социокультурный контекст. Москва, 2012. 160 с.

69. Цейтлин С. Н. Язык. Речь. Коммуникация: Междисциплинарный словарь / С. Н. Цейтлин, В. А. Погосян, М. А. Еливанова, Е. И. Шапиро. Санкт-Петербург : КАРО, 2006. 128 с.

70. Чернышова Е. Б. Тематика диалогов дошкольников 4-6 лет : тезисы конференции „Детская речь как предмет лингвистического исследования” [Электронный ресурс]. URL : <http://iling.spb.ru/grammatikon/child/chernysh.html>. (дата звернення 10.06.2019 р.)

71. Шахнарович А. М. К проблеме языковой способности (механизма) // Человеческий фактор в языке: язык и порождение речи. Москва : Наука, 1991. С. 185-220.

72. Якубинский Л. П. Избранные работы: Язык и его функционирование. – Москва : Наука, 1986. 208 с.

73. Ясперс К. Смысл и назначение истории: пер. с нем.; вступ. ст. П. П. Гайденко. Москва : Политиздат , 1991. 527 с.